

*Міністерство культури та стратегічних
комунікацій України
Національний музей літератури України*

***Національний музей літератури України:
пошуки, дослідження, перспективи***

Випуск 18

Київ – 2024

Рекомендовано до друку науково-методичною радою

Національного музею літератури України

Редакційна колегія: Г.О.Сорока (голова), Н.І.Бондар. О.Д.Твердохліб

Редакторка Л.Ф.Волга

Відповідальний за випуск: В.П.Приходько

Національний музей літератури України: пошуки, дослідження, перспективи. – Щорічник. – Випуск 18 / Г.О.Сорока (гол. ред. кол.) та ін. – К.: НМЛУ, 2024. – 408 с.

ISSN

18-й випуск наукового збірника «Національний музей літератури України: пошуки, дослідження, перспективи» засвідчує зусилля колективу НМЛУ – у відповідь на жорстоке вторгнення росії на територію незалежної України – поглибити зміст і напрямки своєї роботи, адже: культура і мова сьогодні набувають особливого патріотичного, націєтворчого змісту і значення. Тож колектив зосередив свою увагу на новій хвилі літератури, яка з'явилася буквально з перших днів війни. Поезія війни загалом, жіноча поезія війни зокрема, вся комбатантська література постійно перебувають у центрі уваги науковців музею. Так само гостро постало і питання захисту української мови – наріжного каменя існування нашого народу як окремої нації.

Напрямки роботи науковців музею ілюструються виступами учасників науково-практичних конференцій та круглих столів, які проводилися в НМЛУ спільно з Інститутом літератури ім.Т.Г.Шевченка НАНУ, рядом інших знакових наукових та освітніх установ, і це зокрема: науково-практичні конференції «Сучасна українська література у світовому контексті», «Мова – кордон! Мова – зброя!», «Виклики сучасного світу і література для дітей: проблеми, тенденції, перспективи» та круглий стіл «Українська література: нові смисли і нове прочитання», виступи з яких ми пропонуємо зацікавленим читачам.

Водночас триває робота і за традиційними напрямками – досліджується і розширюється тематика вивчення музейних колекцій, напрацьовується досвід їх збереження та оновлення. Триває пошук нових форм роботи – особливо з дитячою аудиторією, здійснюється нове прочитання художніх творів, а відтак народжуються нові експериментальні виставки. Аналізуються українські імена на зарубіжних теренах, переосмислюються літературні зв'язки та взаємовпливи, повертаються до суспільного життя незаслужено забуті чи репресовані майстри слова, ретельніше і глибше розробляються заявлені теми, досліджуються матеріальні джерела, пов'язані з літературно-меморіальним музеєм Миколи Бажана тощо.

Видання розраховане на музейних працівників, мистецтвознавців, культурологів, педагогів, учнів загальноосвітніх шкіл та студентства, а також усіх тих, кому не байдужа доля українського Слова, наша історія та музейна справа України.

На обкладинці: Марина Соченко. Портрет Юрія Руфа. 2023 р.

ISSN

Рік заснування – 2006. Національний музей літератури України

© Авторський колектив, 2024

ЗМІСТ

**I. «Сучасна українська література у світовому контексті» –
виступи учасників Міжнародної
науково-практичної конференції**

Микола Жулинський. Знайомі незнайомці. Кілька епізодів з історії «двокрилої літератури».....	7
Світлана Луцій. Поглиблення науково-мистецьких зв'язків із зарубіжжям під час російсько-української війни	12
Дмитро Чистяк. Міжнародна письменницька співпраця як чинник культурної дипломатії в умовах воєнної агресії.....	17
Лаура Гаравалья. Українська поезія італійською: особливості репрезентації в контексті російсько-української війни	20
Крістоф Шоман. Антологія української поезії французькою мовою в умовах війни: проблеми та перспективи	22
Естон Кельменді. Рецепція української поезії в албанськомовному культурному просторі	26
Володимир Тимчук. «In principio erat Verbum». Візія України для світу: серія антологій-білінгвів про поезію війни	28
Олена О'Лір. Калпна Сінг-Чітніс: внесок у промоцію української поезії в США.....	35
Анна Багряна. Сучасна українська література в Болгарії.....	42
Альона Артюх. Українська культура в Німеччині: вихід із тіні колоніалізму	47

**II. «Українська література: нові смисли і нове прочитання»
– виступи учасників круглого столу**

Наталя Бондар. Національний музей літератури України – 2022: виклики воєнного часу і шляхи їх вирішення54

Олександр Боронь. Українська історична минувшина в Шевченкових повістях60

Лариса Дояр. Золота «двадцятка» українських літературних класиків у потрактуванні Миколи Зерова67

Тетяна Чуйко. Інтерпретація поезій Т.Шевченка в образотворчому мистецтві 2010-х – на поч. 2020-х рр. (на прикладі здійснених в Україні видань)71

Альона Артюх. Поезія Миколи Бажана: сучасне прочитання76

III. «Виклики сучасного світу і література для дітей: проблеми, тенденції, перспективи» – виступи учасників науково-практичної конференції

Наталія Марченко. Українська книга для дітей 1991–2021 рр.: розшарування, ідентифікація, розвиток82

Дмитро Чистяк. Українська література для дітей у франкомовному культурному просторі: проблеми і перспективи87

Алла Гордієнко. Діяльність національної секції ІВВУ із промоції української дитячої книжки у світі92

Марія Морозенко. Україна майбутнього в контексті сучасного літературного процесу99

Зірка Мензатюк. Формування української ідентичності: підводні камені.....105

Віталіна Кизилова. Українська авторська казка як джерело національної ідентичності109

Наталя Бондар. Українська література діаспори для дітей та юнацтва як проєкція в сучасність113

Марина Варданян. Українська ідея в дитячій діаспорній літературі: від історії до сьогодення.....	119
Лариса Дояр. Українські друковані видання для дітей 1917-1930-х рр.....	125
Василь Левицький. Сівачі дитячих душ	133
Наталя Богданець-Білоskalенко. Візія історичного минулого в творах для дітей крізь призму сучасності.....	136
Олеся Слижук. Сучасна українська література для підлітків у новій українській школі: підходи до вивчення.....	139
Людмила Меленець. Марина Шопіна. Бібліотерапія для дітей та дорослих: історія, інструменти, функції, види, передбачувані результати	142

IV. «Мова – кордон! Мова – зброя!» – виступи учасників науково-практичної конференції

Тамара Сидоренко. Мова і культура – наш кордон, наш форпост.....	148
Лариса Кислюк. Мова у війні й війна у мові.....	155
Оксана Бас-Кононенко. «Мова – зброя, Фонетика – приціл». Актуальність утвердження української мови в умовах війни.....	162
Олена Євтєєва. Українська – мова вільних	165
Галина Пенська. Українська мова як чинник формування національно свідомої особистості	168
Юлія Луценко. Сила Слова в час російсько-української війни	170
Ігор Двигало. Без своєї мови – немає народу.....	183

V. НМЛУ сьогодні: література, музей, війна – пошуки та дослідження

Павлина Дунай. Духовний вектор україноцентричності заходів циклу «Жіночі голоси війни»	184
Раїса Сеннікова. Особливості роботи з дитячою аудиторією в період війни.....	199

Олена Круківська. Експериментальна експозиція «Слово нескорених» як відображення художнього осмислення війни	217
Наталя Петренко. Переосмислення у дні війни: сучасне прочитання поеми «Кирпатий барометр» Василя Симоненка.....	229
Катерина Дребніцька. Збереження музейної колекції та комплектування в умовах воєнного стану.....	240
Тамара Сидоренко. Рецепція «Енеїди» Івана Котляревського у сучасних вимірах	247
Оксана Твердохліб. Родина Русових на тлі епохи і в проєкції на сьогодні.....	266
Наталя Кучер. Скульптурний портрет Івана Світличного роботи Бориса Довганя	302
Марія Дендебера. Рукописи поезій Миколи Вінграновського у фондах Національного музею літератури України	310
Людмила Остафіїва. Внесок Агатангела Кримського у взаємозв'язок української і кримськотатарської літератур	328
Альона Артюх. Уманські адресати Миколи Бажана. Надія Суровцова	342
Наталія Могильна. Європейські зв'язки Миколи Бажана	367
ХРОНІКА ПОДІЙ – 2023	382

*Людмила МЕЛЕНЕЦЬ,
канд. пед.наук, завід.кафед.
дошк. та початк. освіти
Інституту післядипломної освіти
Київськ. університ.
ім. Бориса Грінченка;*

*Марина ШОПНА,
канд. психолог. наук, доц.кафед.
дошкільн. та початк. освіти
Інституту післядиплом. освіти
Київськ. університ.
ім. Бориса Грінченка*

БІБЛІОТЕРАПІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ДОРΟΣЛИХ: ІСТОРІЯ, ІНСТРУМЕНТИ, ФУНКЦІЇ, ВИДИ, ПЕРЕДБАЧУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

На початку ХХ століття у вжиток увійшов такий термін, як «бібліотерапія» (англ. bibliotherapy, від гр. biblion – книга та the-gareia – лікування). Однак рукописні та друковані книги здавна використовувалися як засіб лікування, про що свідчать перекази та історичні факти.

Над входом до великого книгосховища фараона Рамзеса II (приблизно 1300 р. до н. е.) був напис «Ліки для душі». Стародавні греки та римляни асоціювали поняття «книга» із душевним здоров'ям, поліпшенням душевного стану. Аристотель описав у своїй «Поетиці» очищувальну силу поетичних творів і використовував для цього медичний термін «катарсис» – моральне очищення в результаті душевного потрясіння або перенесеного страждання. У середньовічній Європі перші церковні бібліотеки поклали на себе функцію лікування книгою. У ХІІІ ст. читання

Корану в Каїрському шпиталі було частиною лікувального процесу. Бібліотерапію в епоху Відродження почали активно застосовувати лікарі. Оскільки література й медицина віддавна вважалися спорідненими дисциплінами, в XVIII столітті лікарі пацієнтам разом з ліками «прописували» книги. Читання було одним із методів відновлення душевного здоров'я у Франції та Англії.

У ХХ столітті й самі пацієнти почали використовувати читання в лікувальних цілях: для відволікання від важких переживань, отримання інформації, зміни стереотипів мислення. Тоді найбільшого поширення бібліотерапія отримала в Америці. Пов'язано це з тим, що ветерани Першої світової війни, адаптуючись до життя і праці, потребували підтримки. А в 1950-і роки бібліотерапію стали застосовувати й у лікуванні дітей.

Бібліотерапія як засіб допоміжного лікування на професійній основі має здійснюватися медиками та бібліотекарями, які володіють теорією та практикою лікування читанням. Об'єктами впливу бібліотерапії є дорослі й діти – як здорові фізично, але з психічною травмою, так і ті, які мають аномалії в розвитку, вади зору, слуху тощо. З 2013 року у Великій Британії працює державна програма, відповідно до якої лікарі можуть призначати пацієнтові такі ліки, як книгу. Для кожної психологічної проблеми прописується певна апробована книга, яку легко можна відшукати в бібліотеках зі спеціально створеного списку рекомендованої літератури.

Поступово бібліотерапія стала комплексною науковою дисципліною, що вивчає закономірності смислового та емоційного сприйняття текстів, розробляє методи психологічної корекції особистості за допомогою читання (або прослуховування) спеціально дібраних текстів із книжок та інших носіїв інформації.

Бібліотерапія має тісний зв'язок із цілим рядом наук – психотерапією, валеологією, педагогікою, медициною, літературознавством. Дослідженням механізму лікувальної дії слова зай-

мався З. Фрейд, зробивши висновок про те, що між підсвідомістю, промовою і станом тіла існує взаємозв'язок. Публікації українських бібліотечних фахівців І. Гички, Д. Іваницької, Т. Каламай, О. Купіної, Л. Лугової, психологів Ю. Стадницької, І. Карівець та ін. присвячено питанням історії та практичного використання бібліотерапії, зокрема в роботі з дітьми. В Україні теорія і практика вищевказаної наукової дисципліни ще достатньо не розроблена і розглядається в трьох функціональних напрямках – реабілітаційному, лікувальному, психогігієнічному.

Вважаємо, що реабілітаційна функція бібліотерапії має важелі при роботі з людьми з різними ступенями інвалідності. Лікувальна функція простежується в роботі з людьми, що перебувають у стресовій ситуації, стані затяжної депресії. Психогігієнічний напрямок бібліотерапії виправдовує себе в роботі з людьми, в яких є проблеми зі спілкуванням чи самоствердженням.

Мета застосування методики бібліотерапії полягає в тому, щоб:

- навчити людину позитивного мислення, видалити зі свідомості негативізм і песимізм, стимулювати уяву й позитивні емоції;
- навчити вільно визнавати свої почуття і проблеми, при цьому не відчуваючи страху, провини й сорому;
- допомогти знайти альтернативні шляхи розв'язання проблем і виходу з глухого кута, подивитися на неприємності з різних боків.

Серед видів бібліотерапії можна виокремити – читання вголос, переказ, створення власних художніх творів, ілюстрування, постановка-експромт та ін.

В ефірі Радіо «Культура» письменниця та засновниця ресурсу «Барабука» Тетяна Стус зазначає, що саме книжки для читання з дітьми можна обрати як інструмент бібліотерапії. Причому радить застосовувати метод спостереження за дитиною – обирати ту книжку, до якої потягнулася чи проявила інтерес дитина. «Уні-

версальних читачів і правил немає, але одне правило є: якщо ваша дитина любить драконів, підсувайте їй книжки про драконів, якщо любить мандрівки чи піратів – відповідно. Чутливе ставлення і спостереження інтересу дитини, її стану – це те, на що сьогодні слід звернути увагу: в якому стані проживає цю воєнну реальність дитина».

Ми поділяємо думку письменниці щодо результатів спостереження – «...діти-підлітки зараз легше, ніж дорослі, сприймають нашу реальність. Це трохи парадоксально, бо ми знаємо, що діти більш чутливі, але вочевидь ідеться про їхню адаптаційну властивість. Сьогодні потреба перемикає увагу зросла в десятки разів, і саме книжка може допомогти. У цих умовах більш обґрунтовано можна пояснити, чому ми зараз будемо з книжкою. Важлива чесність з дитиною: «Я просто хочу побути з тобою. Ми стільки всього пережили, і ніхто не знає, як все буде далі. Я просто хочу провести з тобою цей час. З тобою і з цим персонажем – песиком із книжки».

Бібліотерапія як для дорослих, так і для дітей надалі буде ставати актуальною, задовольняючи властивість психіки – ототожнювати себе з позитивним героєм. Така особливість допомагає переймати позитивні моделі поведінки, що полегшує завдання терапевта. Маємо вчити дитину думати над поведінкою героя й оцінювати власну поведінку, хоча іноді вона не бачить межі між добром і злом у силу свого віку. Маленькі діти дуже часто не усвідомлюють зв'язку між вчинком і його наслідками. Завдання дорослого за допомогою якісних художніх творів познайомити дитину з цими поняттями. Дитина вчиться володіти емоціями, опановувати почуття на прикладі дорослого, який це вміє робити сам. Відтак має бути довіра до дорослого, який уміє сам дати раду своїм і чужим емоціям: точно зрозуміти, оцінити і виразити їх; здатен підібрати літературу так, щоб це могло заспокоїти дитину, налаштувати її на позитивний лад – передусім не нашкодити.

Бібліотерапія корисна не лише для дітей, чи для людей, які потребують психологічної допомоги. Так, дослідники Університету штату Нью-Йорк у Буффало дійшли висновку, що коли людина читає художню книгу й думками переноситься у вигаданий світ, то відкривається новим емоціям і почуттям. Після цього в неї краще працює уява, а тому їй зовсім нескладно поставити себе на місце іншої людини й зрозуміти її відчуття. Науковці вважають, що такі люди толерантніші, адже знають більше про культури інших народів. Вчені з приватного дослідного університету в Еморі (США), довели, що читання удосконалює сполучуваність між клітинами мозку, а отже – покращує діяльність усього організму. Як стверджує дослідниця-біхевіорист Крістел Рассел, книги важливо не просто читати, а перечитувати. Тоді людина не так полює на нові емоції чи враження, як намагається віднайти новий зміст, побачити не помічене раніше, переосмислити своє сприйняття тексту. Інакше кажучи, переглядаючи заново щось уже відоме, відкривається нова перспектива та можливість саморефлексії.

В Україні бібліотерапія застосовується як у бібліотеках, здебільшого для дітей та юнацтва, де укладаються рекомендаційні списки літератури, розробляються методичні матеріали, організуються книжкові виставки, так і в роботі психологічних служб, книготерапевтичних центрів, в інших інституціях.

Так в Інституті післядипломної освіти Університету Грінченка в дистанційній онлайн-програмі «Безперервна підтримка професійної діяльності педагога» актуальними проблемами, які потребують розв'язання сьогодні і збирають велику кількість учасників, є вебінари з таких тем, як «Книга в календарі міжнародних свят: хочеш пізнати світ – читай книжки» (автори-упорядники Матвійчук О., Меленець Л.), «Книжка-вімельбух для освітнього процесу та родинного читання», «Виховуємо читача: «книжчин календар»(автор-упорядник Санковська І.), «Про читання для

читання», «Література для дітей як мистецька, педагогічна та естетична основа» (автори-упорядники Гончаренко А., Кравчук Л.).

Протягом 2022-2023 н.р. понад 400 педагогів пройшли навчання на дистанційній платформі ІПО за модулем «Подорож з маленькими книголюбями просторами української дитячої книги» (автор-упорядник Меленець Л.), та понад 500 педагогів за модулем «Казкотерапія у роботі з дітьми 3-9-ти років» (автор-упорядник Шопіна М.). Основними результатами навчання педагогів закладів освіти за різними формами підвищення кваліфікації за вищевказаними програмами модулів є розвиток здатності формувати у здобувачів освіти ключові компетентності; удосконалення вміння збирати інформацію, що важливо для розв'язання проблем, уміння використовувати інформаційні, художньо-дидактичні матеріали з урахуванням їх актуальності, доцільності, функціональності; використання стратегій роботи з дітьми, що сприяють розвитку мислення дитини та допомагають розвинути її індивідуальні здібності й таланти, індивідуальну креативність.

Отже, інструмент бібліотерапії – книга, але не кожна, не випадкова, а та книга, яка враховує унікальність кожного читача: його стать, вік, освіту, життєвий досвід, його нинішню ситуацію. Перед застосуванням бібліотерапії необхідно встановити мету, на яку вона буде спрямована, адже поганий вибір книги може справити негативний вплив. Лікування книгою повинно допомогти людині адекватно впоратися з важкою життєвою ситуацією, компенсувати негативні зміни в психіці, подолати кризу, отже – досягти повної реабілітації.